

Проблеми і перспективи реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції

Авдєєва Г. К.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник*

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

вул. Пушкінська, 49, м. Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-4712-728X

gkavdeeva@gmail.com

Ключові слова: *судова експертиза, судовий експерт, європейська інтеграція, зближення законодавства, відповідальність судового експерта.*

У статті здійснено порівняльний аналіз законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством держав-членів Європейського Союзу і Ради Європи, який показав недосконалість системи експертного забезпечення правосуддя в Україні та необхідність її реформування на основі європейських стандартів, що слугуватиме важливим елементом успішної інтеграції України до ЄС.

Запропоновано такі напрями реформування експертного забезпечення правосуддя України: скасування монополії державних експертних установ на проведення всіх видів судових експертиз (окрім дослідження об'єктів, вільний обіг яких в Україні заборонений); надання доступу до професії судового експерта всіх осіб, які відповідають критеріям відбору експертів у країнах ЄС (державних експертів та інших фахівців); надання можливості професійним громадським організаціям судових експертів та іншим організаціям складати списки (каталоги) судових експертів і пропонувати певних спеціалістів для проведення судових експертиз; надання сторонам кримінального провадження рівних прав щодо обирання експерта за головним принципом, яким є наявність у нього певної кваліфікації (певних спеціальних знань та/або умінь) та вищої освіти за певним фахом; надання сторонам провадження і потерпілому права на отримання інформації про призначеного судового експерта до початку проведення експертизи та оскарження призначення конкретного експерта; залучення як самостійних експертів громадян інших держав; посилення індивідуальної відповідальності експерта за неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Створення системи експертного забезпечення правосуддя, яка відповідає європейським стандартам, дасть змогу демонополізувати судово-експертну діяльність, допоможе реалізації принципу змагальності сторін у судочинстві, дасть змогу сторонам провадження обирати найбільш кваліфікованого державного або приватного експерта, наблизить законодавство України у галузі судової експертизи до законодавства ЄС, підвищить ефективність процесу збирання доказів під час розслідування воєнних злочинів та сприятиме притягненню РФ до міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію та порушення інших норм міжнародного права.

Problems and prospects of reforming the system of expert support of justice in Ukraine in the context of European integration

Avdeeva G. K.

Ph.D. in Law, Senior Staff Scientist, Leading Researcher

Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of National Academy Legal Sciences of Ukraine

Pushkinskaya str., 49, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-4712-728X

gkavdeeva@gmail.com

Key words: *forensic examination, forensic expert, European integration, convergence of legislation, responsibility of forensic expert.*

The article provides a comparative analysis of the legislation of Ukraine in the field of forensic examination with the legislation of the member states of the European Union and the Council of Europe, which showed the imperfection of the system of expert justice provision in Ukraine and the need for its reform on the basis of European standards. This will serve as an important element of the successful integration of Ukraine into the EU.

The following areas of reform of the expert provision of justice in Ukraine are proposed: abolition of the monopoly of state expert institutions on conducting all types of forensic examinations (except for the study of objects, the free circulation of which is prohibited in Ukraine); providing access to the profession of a forensic expert to all persons who conforms the criteria for the selection of experts in EU countries (state experts and other specialists); enabling professional public organizations of forensic experts and other organizations to compile lists (catalogs) of forensic experts and to propose certain specialists for conducting forensic examinations; granting the parties of criminal proceedings equal rights to choose an expert based on the main principle – the presence of certain qualifications (certain special knowledge and/or skills) and higher education in a certain specialty; giving the parties to the proceedings and the victim the right to receive information about the appointed court expert before the examination begins and to dispute the arrangement of a specific expert; introduce the involvement of citizens of other states as independent experts; strengthen the expert's individual responsibility for improper performance of his professional duties.

The creation of a system of expert justice provision that conforms European standards will allow for the demonopolization of forensic expert activity, will contribute to the implementation of the principle of competition between the parties in judicial proceedings, will allow the parties to the proceedings to choose the most qualified state or private expert, will bring the legislation of Ukraine in the field of forensic expertise closer to the EU legislation, and will increase efficiency the process of gathering evidence in the investigation of war crimes and will contribute to bringing the Russian Federation to international legal responsibility for armed aggression and violations of other norms of international law.

Вступ. Інтеграція України до Європейського Союзу з 2014 року є одним з основних зовнішньополітичних пріоритетів нашої держави. Згідно зі ст. 124 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, «Україна забезпечує поступове приведення своїх чинних законів та майбутнього законодавства у відповідність до *acquis* ЄС» [1]. Після надання Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європей-

ського Союзу процес адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу прискорився.

Законодавство ЄС завдяки гармонізації національних законодавств країн-членів ЄС постійно удосконалюється. Відповідно до розділу V Договору про функціонування Європейського Союзу («Простір свободи, безпеки та правопорядку») [2], основними завданнями ЄС є збли-

ження законодавства держав-членів у відповідних сферах і співробітництво між компетентними органами цих держав у кримінальних та інших судових справах.

Оновлення законодавства країн-членів ЄС та Ради Європи здійснюється на основі аналізу звітів Європейської комісії з ефективності правосуддя (ЄКЕП, або СЕРЕП), в яких з 2002 року щорічно здійснюється оцінювання ефективності функціонування судових систем у державах-членах Ради Європи. Зокрема, у звіті, опублікованому у 2014 році, наголошено на важливості діяльності судових експертів, яка «сприяє підвищенню ефективності судової системи, надаючи суддям чіткі та обгрунтовані відповіді з конкретних та складних питань, які вони мають оцінювати». [3]. ЄКЕП навіть присвятила проблемам судової експертизи окремий розділ (розділ 15), на основі якого Радою Європи прийняті «Настанови щодо ролі призначених судом експертів у судових розглядах держав-членів Ради Європи» (далі – Настанови РЕ) у кримінальних, цивільних та адміністративних справах. Згідно з п. 138 Настанов, кожна держава-член Ради Європи повинна або запровадити правові норми, які відповідають запропонованим принципам судово-експертної діяльності, або переглянути, чи вони відповідають інструкціям з цих питань [4], тобто процеси зближення законодавства в європейських країнах чи принаймні спираються на однакові принципи правового регулювання спостерігаються також у питаннях судової експертизи.

Вивчення та аналіз принципів судово-експертної діяльності, викладених у нормативних документах країн-членів ЄС та Ради Європи, показав недосконалість і необхідність реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції, а порівняльний аналіз законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством європейських країн дав змогу визначити його напрями.

Проблемам реформування системи експертного забезпечення правосуддя України приділяли увагу В.А. Журавель, В.О. Коновалова, Н.І. Клименко, Ю.В. Шепітько, О.М. Ключев, Е.Б. Сімакова-Єфремян, М.Г. Щербаковський, Г.К. Авдєєва, О.А. Назаров, Ю.Ю. Ярослав, А.В. Круть та інші вчені. Однак пропозиції науковців переважно не охоплюють всю сукупність вимог до судових експертів у країнах-членах ЄС і Ради Європи та неповною мірою відповідають принципу змагальності у судочинстві, тому проблеми реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції залишаються недостатньо опрацьованими.

Постановка завдання. Метою статті є порівняльний аналіз нормативно-правового регулю-

вання судово-експертної діяльності в Україні та європейських країнах для виявлення розбіжностей і проблем, які перешкоджають ефективному використанню спеціальних знань у судочинстві; визначення напрямів та надання пропозицій щодо реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право Європейського Союзу є наднаціональною правовою системою, джерелами якої є законодавство держав-членів і міжнародне законодавство. Згідно з розділом VI «Спільні правила щодо конкуренції, оподаткування та зближення законодавства» Договору про заснування Європейської Спільноти, кожна держава-учасниця має включити до свого внутрішньодержавного права принципи, на які спирається законодавство Союзу [5].

В окремих державах-членах ЄС та Ради Європи (Естонія, Німеччина, Греція, Ірландія, Мальта, Нідерланди, Польща) сьогодні існують такі три види судових експертів:

- технічні експерти, які вирішують питання технічного характеру з використанням власних спеціальних знань у певних галузях науки й техніки;
- експерти-свідки, яких залучають сторони по справі для підтримки своїх доказів з використанням спеціальних знань;
- експерти у галузі права, які надають суддям консультації з певних правових питань, але в прийнятті процесуальних рішень участі не беруть.

В більшості держав-членів Ради Європи існують два види експертів, а саме технічні (44 країни) та експерти-свідки (32 країни) [3, с. 441, 443].

У певних країнах (Кіпр, Данія, Ірландія) експерт зазвичай запрошується безпосередньо сторонами й розглядається як експерт з боку обвинувачення чи захисту відповідно.

В деяких країнах (зокрема, в Нідерландах) обрання експерта здійснюється не судом, а прокурором або професійною асоціацією судових експертів.

В 39 державах-членах Ради Європи (зокрема, в Німеччині, Литві, Нідерландах, Португалії, Румунії, Іспанії) на процесуальному рівні закріплені вимоги до компетенції та добросовісності судового експерта, а в деяких країнах (зокрема, у Словенії) за перевищення строку проведення експертизи до експертів можуть застосовуватися штрафи або зменшення винагороди [3, с. 445].

У Чехії судово-експертна діяльність регулюється Законом «Про експертів і перекладачів» від 20 квітня 1967 року № 36/1967 із змінами, внесеними у 2006, 2009, 2011, 2019, 2021 роках [6]. Обрання експертів здебільшого здійснюється сторонами зі списків, які обласні суди складають, постійно оновлюють і надсилають у Міністерство

юстиції, обласні прокуратури та управління поліції, районні і військові суди. Централізований (загальний) список експертів і здатних проводити експертну діяльність установ (вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів тощо), систематизований за галузями знань, складає та оприлюднює в Інтернеті Міністерство юстиції. До проведення експертизи сторони іноді можуть також залучати особу, яка не внесена до списку експертів.

В республіці Литва, згідно з ч. 3 ст. 4 Закону «Про судову експертизу», також експертом може бути призначена особа, яка не включена до списку експертів [7].

Спеціальні закони щодо регулювання судово-експертної діяльності існують переважно в країнах, які раніше входили до СРСР. У 1994 році в Україні був прийнятий Закон «Про судову експертизу», у 1997 році в Республіці Казахстан – Закон «Про судову експертизу», який у 2001 році замінений Законом «Про судово-експертну діяльність у Республіці Казахстан». У 1999 році в Азербайджанській Республіці прийнятий Закон «Про державну судово-експертну діяльність», у 2001 році в Російській Федерації – Закон «Про державну судово-експертну діяльність у Російській Федерації», у 2002 році в Литовській Республіці – Закон «Про судову експертизу», у 2015 році в Республіці Білорусь – Закон «Про державний комітет судових експертиз у Республіці Білорусь». В Республіці Молдова у 2000 році був прийнятий Закон «Про судову експертизу, науково-технічні та судово-медичні дослідження», а у 2016 році – Закон «Про судову експертизу та статус судового експерта». Судово-експертна діяльність у цих країнах (окрім Литви), на відміну від країн-членів ЄС, є занадто «зарегульованою» та менш ефективною. Процесуальний статус судового експерта та його відповідальність за порушення ним своїх професійних обов'язків у країнах, які входили до колишнього СРСР, не відповідають принципам регулювання судово-експертної діяльності в країнах-членах ЄС.

В Україні ще 30 років тому Верховною Радою затверджена «Концепція судово-правової реформи», в якій задекларовано, що слід «створити судову експертизу як важливу і самостійну інституцію, незалежну від органів попереднього розслідування, діяльність якої повинна регулюватись процесуальним законодавством» (п. 1 розділу V). Однак через розбіжності поглядів представників різних відомств щодо організаційно-управлінських засад судової експертизи це завдання виконано не було [8, с. 516]. У 1994 році в Україні був прийнятий Закон «Про судову експертизу», який неповною мірою відповідає попередньому задуму. Більш того, до Закону «Про судову експертизу» 23 рази вносилися зміни

й доповнення, які значно звузили коло осіб, які мають право проводити судові експертизи, та дали змогу державним експертним установам монополізувати діяльність з проведення більшості судових експертиз та експертних досліджень.

В Україні, згідно з ч. 2 ст. 22 КПК України, сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів (зокрема, висновків експерта). Однак, на жаль, сторони кримінального провадження та потерпілий не мають доступу до речових доказів, які підлягають експертному дослідженню. Сторона захисту має змогу звернутися до слідчого, прокурора, слідчого судді щодо залучення експерта, але вона може отримати відмову. Потерпілий від злочину взагалі не має права залучати експерта.

Сторони кримінального провадження і потерпілий не мають права залучати незалежного експерта через заборону на проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних судових експертиз (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу») незалежними (приватними) судовими експертами. Більш того, іноді суди не визнають висновки судово-медичних експертів джерелами доказів через те, що всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні є недержавними (вони належать до об'єктів комунальної власності).

Через агресію РФ в Україні збільшилась потреба у проведенні значної кількості судових експертиз під час розслідування воєнних злочинів, а система судово-експертного забезпечення зіткнулася з новими викликами. В умовах воєнного стану значна кількість співробітників державних експертних установ не в змозі виконувати свої професійні обов'язки через виїзд за межі свого населеного пункту, а деякі приватні судові експерти перейшли до армії або територіальної оборони, інші займаються волонтерською діяльністю.

Через необхідність розслідування великої кількості масштабних воєнних злочинів за одночасного дефіциту експертних кадрів і заборони на проведення значної кількості судових експертиз особами, які не працюють у державних експертних установах, Міністерство юстиції України здійснює пошуки механізмів залучення іноземних експертів для проведення судових експертиз. При цьому в Україні існує велика кількість кваліфікованих фахівців, які мають потенційну можливість проводити судові експертизи, але не мають права здійснювати таку діяльність через необґрунтовані законодавчі заборони.

Сьогодні чинне законодавство України не дає змогу іноземним експертам самостійно здійснювати експертну діяльність або разом з приватними судовими експертами, а дає можливість виконувати судово-експертну діяльність лише в складі

комісії з державними судовими експертами, незважаючи на наявність підтвердження національними сертифікатами їхньої компетенції.

З огляду на зазначене, існує нагальна потреба у реформуванні системи експертного забезпечення правосуддя з урахуванням законодавства Європейського Союзу, тому у 2013, 2014, 2017, 2021 роках до Верховної Ради України подавались законопроекти щодо нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. Зокрема, у 2021 році було подано такі проекти законів: Проект Закону про судово-експертну діяльність від 5 листопада 2021 року № 6284, Проект Закону про судово-експертну діяльність від 19 листопада 2021 року № 6284-1 (альтернативний), Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів від 22 листопада 2021 року № 6284-2 (альтернативний), Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» від 23 листопада 2021 року № 6284-3 (альтернативний). Аналіз цих документів показав, що в законопроектах № 6284, № 6284-1, № 6284-2 містяться корупційні ризики і дискримінаційні положення щодо приватних судових експертів та адвокатів. Ці проекти законів дають змогу ще більше укріпити монополію державних експертних установ на підготовку (перепідготовку, атестацію, переатестацію) судових експертів, проведення наукових досліджень у галузі судової експертизи за державні кошти без стандартних конкурсних процедур тощо.

Таке регулювання судово-експертної діяльності не відповідає критеріям, викладеним у «Настановах щодо ролі призначених судом експертів у судових розглядах держав-членів Ради Європи» [4] у кримінальних, цивільних та адміністративних провадженнях.

Згідно з п. п. 53, 54 Настанов РЄ, професійним громадським організаціям судових експертів та іншим організаціям надана можливість складати списки (каталоги) потенційних судових експертів і пропонувати певних спеціалістів для проведення судових експертиз. Список судових експертів має лише рекомендаційний характер під час вибору експерта, а суд має право призначати експерта, який до нього не включений (п. 33 Настанов РЄ). При цьому залучатися до проведення експертиз можуть не лише професійні експерти, а навіть ті, які раніше не мали досвіду проведення судових експертиз (п. п. 40, 41 Настанов РЄ). Це дає змогу забезпечити реалізацію принципу змагальності у судочинстві, рівності процесуальних прав сторін, зокрема надання сторонам провадження рівних прав щодо залучення експерта за головним принципом, яким є наявність у експерта певної кваліфікації (певних спеціальних знань та/або умінь) та вищої освіти за певним фахом.

Згідно з п. п. 57, 60 Настанов РЄ, сторони провадження і потерпілий мають право на отримання інформації про призначеного судового експерта до початку проведення експертизи та оскарження призначення конкретного експерта, а для стимулювання експерта щодо ретельного і чесного виконання своїх професійних обов'язків пропонується запровадити санкції у вигляді відсторонення від проведення експертизи, дискваліфікації, адміністративного штрафу, кримінального переслідування, відшкодування моральної і матеріальної шкоди тощо (залежно від виду порушень) за надання помилкового або завідомо неправдивого висновку (п. 117).

Порівняльний аналіз законодавства України та ЄС у галузі судової експертизи дав змогу встановити неповну відповідність нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні основним засадам діяльності експертів у судових системах держав-членів ЄС та Ради Європи, які детально викладені у «Настановах щодо ролі експертів, призначених судом у судовому провадженні держав-членів Ради Європи». В умовах євроінтеграції система експертного забезпечення правосуддя в Україні потребує реформування відповідно до європейських стандартів, а саме:

- скасування монополії державних експертних установ та окремих експертів на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз (окрім дослідження об'єктів, обіг яких обмежено державою);
- розширення можливості щодо обрання найбільш кваліфікованого та найбільш відповідного експерта і спеціаліста (державного або приватного) в усіх видах судочинства та надання права оскаржувати призначення певного експерта;
- надання дозволу професійним організаціям судових експертів складати власні списки експертів і пропонувати їх суду та сторонам провадження;
- залучення як самостійних експертів громадян інших держав;
- посилення індивідуальної відповідальності експерта за неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. В умовах адаптації законодавства України до законодавства країн-членів ЄС та РЄ, згідно з п. 138 Настанов РЄ, в яких наголошено на тому, що в кожній державі-члені Ради Європи правові норми щодо діяльності судових експертів повинні відповідати затвердженим Радою Європи принципам, існує нагальна потреба удосконалення системи експертного забезпечення правосуддя в Україні на основі європейських стандартів. Це слугува-

тиме важливим елементом успішної інтеграції України до ЄС.

Створення системи експертного забезпечення правосуддя, яка відповідає європейським стандартам, передбачає розроблення змін і доповнень до процесуального законодавства України та до Закону України «Про судову експертизу». Це дасть можливість демонополізувати судово-експертну діяльність, допоможе реалізації прав

сторін провадження на обрання ними найбільш кваліфікованого державного або приватного експерта, наблизить законодавство України у галузі судової експертизи до законодавства ЄС, підвищить ефективність процесу збирання доказів під час розслідування воєнних злочинів та сприятиме притягненню РФ до міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію та порушення інших норм міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 року. Редакція від 30 листопада 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Consolidated version of The Treaty on the functioning of the European Union. Official Journal of the European Union (EN). 26.10.2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>
3. European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice. European Commission for the Efficiency of Justice. CEPEJ Studies. Strasbourg: Council of Europe, 2014. 545 p. URL: <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-efficiency-and-qualit/1680785d95>
4. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe’s Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11–12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf>
5. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) від 25 березня 1957 року / Європейське співтовариство (ЄС). Редакція від 1 січня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
6. Zákon č. 36/1967 Sb. Zákon o znalcih a tlumočnicih. Částka 14/1967. Zrušeno k 01.01.2021 (254/2019 Sb.). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-36>
7. The Law on the Forensic Examination of the Republic of Lithuania. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas. 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161. Nauja redakcija nuo 2020-07-01. Vilnius. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.286DC4AF9827/asr>
8. Ярослав Ю.Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці* / редкол.: О.А. Назаров (гол. ред.) та ін. № 3 (19). Київ, 2019. С. 516. URL: <https://goo.su/0iVw>

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. [Association Agreement between the European Union and Ukraine]. 27.06.2014. Redaktsiia vid 30.11.2015. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (in Ukrainian) (accessed 10.09.2022).
2. Consolidated version of The Treaty on the functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. 26.10.2012. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> (in English) (accessed 09.09.2022).
3. European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice. European Commission for the Efficiency of Justice. CEPEJ Studies. Strasbourg: Council of Europe, 2014. 545 p. Retrieved from: <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-efficiency-and-qualit/1680785d95> (in English) (accessed 10.09.2022).
4. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe’s Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11 – 12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). Retrieved from: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf> (in English) (accessed 11.09.2022).
5. Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi Spilnoty (Treaty establishing the European Community) [Treaty establishing the European Economic Community]. 25.03.1957. Yevropeiske spivtovarystvo (IeS). Redaktsiia vid 01.01.2005. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (in Ukrainian) (accessed 12.09.2022).

6. Zákon č. 36/1967 Sb. Zákon o znalcích a tlumočnících [Law on experts and interpreters]. Částka 14/1967. Zrušeno k 01.01.2021 (254/2019 Sb.). Retrieved from: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-36> (in Czech) (accessed 14.09.2022).
7. The Law on the Forensic Examination of the Republic of Lithuania. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės Įstatymas. 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161. Nauja redakcija nuo 2020-07-01. Vilnius. Retrieved from: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.286DC4AF9827/asr> (in English) (accessed 11.09.2022).
8. Iaroslav Yu.Iu. (2019) Otsinka vysnovku eksperta za dopomohoiu spetsialnykh znan. [Evaluation of the expert's opinion with the help of special knowledge]. *Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastovuvannia polihrafa ta spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi*. [Forensic psychological examination. Application of polygraph and special knowledge in legal practice] vol. 3 no. 19. p. 516. Retrieved from: <https://goo.su/0iVw> (in Ukrainian) (accessed 12.09.2022).